

Högervågen i hamn – stortingsvalet 1981

Det norska stortingsvalet 1981 utföll i stort sett enligt förhandstipsen. Høyre gick kraftigt fram jämfört med det senaste stortingsvalet 1977, dock kanske något mindre än vad som förväntades. Lite överraskande var att regeringspartiet Arbeiderpartiet inte gick så mycket tillbaka som opinionsundersökningarna inför valet pekade på. Mittenpartierna, Kristeligt Folkeparti och Senterpartiet, gick i sin tur något mer tillbaka i väljarkåren än vad man på förhand hade räknat med. Det totala valresultatet för hela riket framgår av följande tabell:

Både Senterpartiet och Kristeligt Folkeparti tappade relativt många röster. Mandatmässigt förlorade, som framgår av tabellen, Kristeligt Folkeparti 7, medan förlusten för Senterpartiet stannade vid 1 mandat.

Ett särskilt gynnsamt utfall, mandatmässigt sett, fick Socialistisk Venstreparti, satt i relation till den relativt moderata väljarframgången. Venstres försök till profilering, med lanserandet av en grön väg, föll inte så väl ut bland väljarna som man hade hoppats inom partiet. Partiet behöll dock sina två mandat.

Ändringarna i mandatfördelningen från val till val brukar i Norge vara något större än motsvarande förändringar i röstfördelningen. Detta är en effekt av valsystemet (en modifierad form av Sainte-Laguës med 1,4 som första delningstal). Utjämningsmandat används ej och man har inte heller någon spärr för småpartier. De stora partierna gynnas dock något av systemet. Valordningen leder ofta till oväntade resultat.

Ett exempel på detta i 1981 års stortingsval var att relativt stora skumtoppar på den s k högervågen* slog förbi Høyre och i stället bar fram Fremskrittspartiet (f d Anders Langes parti). Detta parti hade stått utanför Stortinget under perioden 1977–81. Nu kom man in med lika många mandat som man hade under perioden 1933–77, dvs fyra. Fremskrittspartiet hade särskilt stor framgång i Oslo, där partiet med nära 7 % av rösterna kom att bli det tredje största partiet. Partiledaren Carl I Hagen säkrade här sitt mandat med god marginal. Denna framgång för Fremskrittspartiet framgick inte alls ur de opinionsmätningar som gjordes inför valet. Partiets väljarstöd kan även fortsättningsvis komma att utgöra ett problem för prognosmakarna, eftersom folk tycks dra sig för att säga att man röstar på partiet. Erfarenheterna från Danmark, där Glistrup i opinionsundersökningarna oflast ligger under de resultat som nås i valen, talar också för detta.

Valets stora förlorare var Arbeiderpartiet, trots att partiet inte kom att gå så mycket tillbaka som förutsägelserna antydde. Att detta inte skedde berodde enligt avgående statsministern Gro Harlem Brundtland på att partiet gjorde en mycket bra valspurt. En bidragande orsak var sannolikt att valrörelsen kom att domineras av Høyre och Arbeiderpartiet, vilket med-

* I Sverige talar man oftast om "högervind". I artikeln används i stället en motsvarighet till det norska uttrycket "Høyrebølgen".

Tabell 1. Stortingsvalet 1981.

	Antal röster (1 000-tal)	Andel röster	1981–1977	Mandat 1981–1977	
Arbeiderpartiet	909	37,4	- 4,8	65	- 11
Socialistisk Venstre	120	4,9	+ 0,7	4	+ 2
Summa socialistiska partier		42,3		69	
Høyre	770	31,6	+ 6,8	54	+ 13
Kristeligt Folkeparti	226	9,3	- 3,1	15	- 7
Senterpartiet	163	6,7	- 1,9	11	- 1
Summa		45,8		80	
Venstre	95	3,9	+ 0,7	2	0
Fremskrittspartiet	110	4,5	+ 2,6	4	+ 4
Det Liberale Folkeparti	14	0,6	- 0,8	-	-
Rød Valgallianse	18	0,7	0	-	-
Norges Kommunistiske Parti	7	0,3	0	-	-
Totalsumma	2 435	100		155	

Talen är preliminära. Ej redovisat i tabellen är omvalet i december i fylkene Troms och Buskeryd. I Buskeryd vann Arbeiderpartiet ett mandat från Høyre jämfört med valet i september.

förde att det var motsättningarna längs h-v-dimensionen som kom att framstå som de mest centrala. Fokuseringen på dessa frågor kom att skjuta övriga partier något i bakgrunden. Den ovanligt starka fixeringen på personligheterna Gro Harlem Brundtland och Kåre Willoch spelade också en inte obetydlig roll i sammanhanget.

Valfrågorna

Helt enligt norsk tradition kom både ekonomiska och moraliska frågor att dominera valrörelsen. En mycket omstridd fråga på den norska politiska dagordningen är abortproblemet. Frågan kom först upp 1969, då de socialistiska partierna i sina program krävde en liberalare abortlagstiftning. Frågan kom att bli aktuell vid alla val under 1970-talet och kom också i förgrunden inför 1981 års val. Detta sammanhänger bland annat med att det råder oenighet inom det borgerliga lägret. Frågan kom också att få ett avgörande inflytande på de regeringsförhandlingar som följde på valet (se nedan).

De stora motsättningarna rör annars graden av ofentlig styrning kontra privata initiativ och näringslivets fria ställning. I dessa frågor, som ansluter till h-v-dimensionen, står Arbeiderpartiet och Høyre som klart uttalade huvudmotståndare. Däremot kan man säga att de två tillsammans företräder en mer tillväxtvänlig hållning i kontrast mot mittenpartierna och vänstersocialisterna, som anses ta mer miljömässiga hänsyn.

Kärnkraften har i Norge inte kommit att bli en så avgörande politisk fråga som i flera andra länder. Detta är främst en konsekvens av att Norge har förhållandevis rika andra energikällor. Diskussionerna i detta sammanhang har i stället kretsat kring utnyttjandet av de nyupptäckta olje- och gasfyndigheterna på kontinentalsockeln samt eventuell utbyggnad av vattenkraften. Oenigheten rör också oljeproduktionens storlek.

Høyre presenterade i valrörelsen en lista på 38 förändringar som väljarna kunde vänta sig av en icke-socialistisk regering. Bland dessa märktes minskad inkomst- och arvsskatt, lättnader för företagsetablering, rätt för oljeutvinning för andra norska företag än Statoil, avskaffande av radio- och TV-monopolet, höjd kunskapsnivå i skolan, fler barndaghem, straffskärpning vid våldsbrott mot äldre samt åtgärder mot den alltmer tilltagande byråkratin. Vad som kommer att uppfyllas av detta av en ren høyregering får framtiden utvisa. Rent taktiskt föreligger ett stort problem för Høyre i och med Fremskrittspartiets återkomst till Stortinget. På valnatten karakteriserade Carl I Hagen sitt parti som varandes Høyres dåliga samvete. Partiet

kommer att ha en plattform för ständig påminnelse till Høyre om avgivna vallöften, särskilt vad avser skattelättnader.

Regeringsförhandlingarna

Høyre blev tveklöst valets store segerherre. Valresultatet var det bästa för partiet sedan 1924. I och med att Høyre, Kristeligt Folkeparti samt Senterpartiet tillsammans fick 80 mandat och därmed majoritet i det nya Stortinget, började de tre partierna, i enlighet med vad de annonserat före valet, att förhandla med sikten inställt på en borgerlig trepartiregering.

Den stora stötestenen kom inte oväntat abortfrågan att bli. Det stod ganska snart klart att motsättningarna mellan främst Høyre och Kristeligt Folkeparti var stora. Høyre önskar icke en tillbakagång till en mer restriktiv abortlagstiftning. Partiets landsmöte 1980 beslutade med stor majoritet att låta sina representanter enskilt få ta ställning i frågan. Kristeligt Folkeparti har den mest restriktiva hållningen i abortfrågan och hade redan före valet gjort en ändring av abortlagen till en förutsättning för egen regeringsmedverkan. Förhandlingarna om en trepartiregering bröt samman fredagen den 18 september. Resultatet blev en ny minoritetsregering; den första rena høyregeringen på 53 år med partiets parlamentariska ledare Kåre Willoch i spetsen.

Tvåpartisystem

"Går vi gradvis mot et toparti-system i Norge? Det er ingen tvil om at det er mange ting som peker i den retning. Det er Arbeiderpartiet og Høyre som i stadig større grad dominerer bilden i byene og i de typiske vekstområdene rundt om i distriktene der det nye og moderne Norge eser ut. Urbaniseringen svekker Senterpartiets traditionelle fundament, og partiet har på ingen måte greid å få et skikkelige fotfeste på asfalten. Den gradvise sekulariseringen i vårt folk kan også tære op det nødvendige grunnlaget for Kristelig Folkeparti."¹

Flera politiska bedömare har talat om tendenser mot ett tvåpartisystem i Norge. Utgångspunkten har varit Høyres framgångar under senare år. Det finns flera faktorer som talar för en sådan utveckling men också faktorer som talar emot.

För talar bland annat det faktum att direktövergången av väljare mellan Arbeiderpartiet och Høyre har ökat under senare år. 1965 var det 11 % av Arbeiderpartiets väljare som uppgav Høyre som det näst bästa alternativet. Samma andel av høyreväljarna uppgav Arbeiderpartiet. Motsvarande tal 1979 var 25 resp 22 %. Detta tycks sammanhånga med det gamla Venstres mer eller mindre totala försvinnande från den

politiska scenen efter EF-striden i början av 1970-talet. Venstre kan sägas ha fungerat som en buffert och var för många väljare ett trovärdigt alternativ mellan Arbeiderpartiet och Høyre. Partiets förkrympning har inneburit att denna buffert i stort sett har försvunnit. I mitten av 1960-talet såg 32 % av Arbeiderpartiets väljare och 53 % av Høyres väljare Venstre som det näst bästa alternativet. 1979 är motsvarande tal 17 resp 11 %.² Inget annat parti har heller lyckats ta upp Venstres fallna mantel.

Mot att det för närvarande skulle finnas tendenser till ett tvåpartisystem talar tidigare norska valresultat. En tillbakablick på norska valresultatet visar att vid nästan alla stortingsval sedan 1936 har summan av de två största partierna (A+H) rört sig kring två tredjedelar av valmanskåren, medan ett varierande antal övriga partier har kämpat om den sista tredjedelen. Det nya kan sägas vara att de två största partierna är jämnare fördelade på de två tredjedelarna.

Högervåg, oppositionsvåg, mittendal eller vänsterdal?

De senaste årens markanta väljarframgångar för Høyre har intresserat flera forskare av olika skolor och inriktningar. Historikern Jens Arup Seip kom hösten 1980 ut med den lilla skriften "Dyd og nødvendighet" som på ett 70-tal sidor är en språngmarsch genom Høyres historia 1880-1980. I boken angriper han bland annat kollegan Francis Sejerstedts teorier om Høyres historiska bas. Sejerstedt är i sin tur tillsammans med professorerna Alf Kaartvedt och Rolf Danielsen i gång med att skriva Høyres hundraåriga historia med tanke på jubileet 1984 (Høyre etablerades formellt som landsomfattande organisation 1884).

En annan bok som mer indirekt berör den s k högervågen, är Henry Valens stora arbete "Valg og politikk - et samfunn i endring", som på ett imponerande sätt pedagogiskt sammanfattar norsk valforskning från stortingsvalet 1957 till fylkestingsvalet 1979. Høyres frammarsch på väljararenan belyses ur en rad olika aspekter. Det är i detta sammanhang omöjligt att rättvist sammanfatta den stora mängd resultat och teser som Valen presenterar men några punkter är speciellt relevanta:

- 1) Høyres framgångar har varit speciellt markerade i perifera landsdelar såsom Sør-Vestlandet och Nord-Norge. Detta är anmärkningsvärt eftersom det är ett nytt fenomen, särskilt vad avser Sør-Vestlandet.
- 2) Høyre har gått fram i den del av landet och i den typ av kommuner där det gamla Venstre har förlorat mest.
- 3) Høyre är det dominerande partiet på den s k stads-

kultursidan, vilket betyder att den generella ökningen av antalet aktiva bokmålsfolk, nedgången i antalet aktiva nykterister samt den ökande sekulariseringen av det norska samhället kan innebära en fortsatt förstärkning av partiets väljarpotential.

4) Klassmedvetenheten minskar, särskilt bland de yngre och det är också i dessa grupper som högervågen är starkast.

5) Valen pekar vidare på att urbaniseringsprocessen, den högre utbildningsnivån, den ekonomiska utvecklingen m m bland annat medfört att en allt större andel av befolkningen finner sysselsättning i de näringar inom vilka Høyre och Arbeiderpartiet står som huvudmotståndare. En annan viktig faktor är den nedbrytning av etablerade partiloyaliteter som EF-striden förde med sig.

6) I andra sammanhang har Valen explicit pekat på att Høyre är det enda norska parti för närvarande som framstår utan nämndvärda ledarproblem och inre motstånd.³

Påpassligt utkom också några veckor före valet den av Tor Bjørklund och Bernt Hagtvet redigerade antologin "Høyrebølgen - epokeskifte i norsk politikk?", som med sina 27 bidrag på 450 sidor inte borde lämna mycket övrigt kvar att säga i ämnet. Bidragen varierar dock starkt i kvalitet och för den skull även i relevans, vilket ju är det stående problemet med antologier. Boken kan i sig själv alltså betecknas som en "bølge". Den första delen behandlar högervågen ur ett historiskt perspektiv. Tor Bjørklund och Sten Sparre Nilson drar i "Høyre mellom by og land" upp några intressanta regionala utvecklingslinjer. Kopplingen tillbaka till frågan om alkoholförbud leder fram till slutsatsen att det i norra Norge nu är gammal högerjord som åter plöjes. Författarna visar också att man under senare delen av 1970-talet kan dela upp högervågen i två geografiskt urskiljbara delar: dels "Kustbølgen" mellan 1973 till 1977 då Høyre främst går starkt fram i kustlandskapen, dels en "inlandsbølge" mellan 1977 till 1979 när Høyre går starkare fram i inlandet.

I avsnittet som behandlar partiet sett inifrån visar den tidigare ordföranden i Unge Høyre Terje Osmundsen på den stora och snabba utbyggnad av partiapparatens som Høyre har lyckats med sedan mitten av 1970-talet. Antalet Høyre-föreningar har ökat från 523 1974 till 642 1981. Samtidigt har antalet kommuner utan Høyre-förening minskat från 71 till 5. Medlemsantalet har under samma period ökat med ca 70 %. Särskilt på Vestlandet har en stor utbyggnad av partiapparatens skett. Analysen om eventuellt samband mellan väljaruppslutning och organisationsuppbyggnad är inte så utvecklad. Men denna viktiga fråga tycks

glädjande nog röna ett allt större intresse från partiforskarnas sida.

En speciell aspekt på väljarrörelserna analyseras klart och koncist av Oddbjørn Knutsen och William M. Lafferty som studerar högervågen ur ett generationsperspektiv. Høyre står starkast i efterkrigsgenerationerna och Arbeiderpartiet i förkrigsgenerationerna. Det på sikt intressanta är då att efterkrigsgenerationen har många val framför sig, medan förkrigsgenerationerna krymper.

En intressant vinkling är att snarare tala om en vänsterdal i stället för högervåg. Detta görs av flera bidragsgivare. Intressant är Noralv Veggelands diskussion med utgångspunkt från tankar hos Max Weber och Jürgen Habermas om socialdemokratiens auktoritets- och legitimeringskris. Särskilt resonemangen som utgår från Habermas begrepp "rationalitetskris" om (vad författaren menar vara) de motsägelsefulla signaler som en kapitalistisk ekonomi i kris ger politikerna är värda att uppmärksammas.

I boken saknas dock ett mer explicit resonemang om huruvida högervågen verkligen är en högervåg eller rent av kan reduceras till mindre klara strömningar som t ex ett exempel på en oppositionsvåg. Flera västeuropeiska val under senare år har visat stora svårigheter för sittande regeringspartier. Det missnöje som följer på västkapitalismens ekonomiska kris kan naturligt nog innebära en god jordmån för oppositionspartier i allmänhet och att det till slut handlar om att inför väljarna stå för det mest naturliga alternativet och att den norska högervågen ur detta perspektiv snarare skulle vara ett resultat av mittenpartiernas misslyckande att fylla upp tomrummet efter Venstre.

Per Albinsson

Noter

- 1 Reidar Hirsti i "Norsk politikk foran 1980-årene" Gyldendal Oslo 1980 s 108 f.
- 2 Talen är hämtade från Henry Valens "Valg og Politikk, - et samfunn i endring", NKS-forlaget Oslo 1981 s 215.
- 3 Aftenposten 1981-05-03, TV-Aktuellt 1981-04-11. Partiordförande Jo Benkow antydde dock i ett föredrag i Malmö 1981-11-13 att vissa motsättningar, även i värdekonserverativa frågor, hade förekommit under 1970-talet mellan honom och Kåre Willoch men att man lyckades hålla dessa meningsskiljaktigheter inom partiet.

Polens partisystem - kontinuitet och förändring*

De traditionellt dominerande politiska strukturerna i Polen, såsom det Förenade arbetarpartiet och dess stödpartier, har fortsatt att existera efter de omfattande förändringarna som inleddes 1980. Även militärrådets maktövertagande i december 1981 skedde formellt inom det politiska systemets ram. Trots svåra inre problem, såsom vikande medlemsantal, har säkerligen det Förenade arbetarpartiet en viktig roll att spela i polsk politik även i framtiden. Sannolikt kommer dock förändringar i det formella politiska systemet att ske, där visserligen det Förenade arbetarpartiet kommer att fortsätta att existera men i ett delvis annorlunda sammanhang.

Militärrådet har meddelat att den period rådet avser att styra landet skall vara kort. Möjligheten att militärrådet måste behålla makten under en längre period kan dock ej uteslutas, bl a med tanke på de svåra ekonomiska problemen i Polen. Förr eller senare torde dock en återgång till civilt styre bli nödvändig. Det synes då fruktbart att analysera huvuddragen i detta framtida politiska system utifrån följande tre modeller, som alla haft stor aktualitet före händelserna i december 1981.

1. *Hegemoniskt partisystem.* Det hegemoniska systemet är den traditionella typen av politiskt system i Polen, där det kommunistiska partiet, d v s Förenade arbetarpartiet, spelar den viktigaste rollen men där ändå andra partier tillåts att existera, ehuru deras inflytande är ytterst begränsat.

2. *Koalition.* En koalition eller "samförståndsfront" mellan partiet/staten, kyrkan och den oberoende fackföreningen Solidaritet är en modell som polska politiker ofta refererar till. Koalitionsmodellen var särskilt aktuell efter det historiska mötet mellan partiledaren och premiärministern Jaruzelski, ärkebiskopen Glemp och Solidaritets ledare Walesa i november 1981.

3. *Flerpartisystem.* Ett genuint pluralistiskt system med flera konkurrerande partier är ett tredje alternativ som

* Denna uppsats är en utvidgad version av ett inlägg som författaren gjorde vid seminariet Polen - kris, reform och framtid, som arrangerades av Avdelningen för öststatsforskning vid Uppsala universitet, 25/11 1981. Visst material till uppsatsen har insamlats vid ett besök vid Institutet för sociologi, avdelningen för politisk sociologi, vid Warszawauniversitetet i början av november 1981.